

O'ZBEKISTON TO'QIMACHILIK MAHSULOTLARINI EKSPORT QILISHDA TRANSPORT-LOGISTIKA YO'LAKLARINI DIVERSIFIKATSIYA QILISH

Isroilov Madaminjon Muxsinovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil tadqiqotchisi

ORCID: 0009-0004-0548-9498

isroilov_8181@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20824734>

Globalashuv jarayonlarining chuqurlashuvi va xalqaro savdo munosabatlarining jadal rivojlanishi sharoitida mamlakatlarning eksport salohiyatini oshirishda transport-logistika tizimining samaradorligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlari cheklangan, dengiz portlariga to'g'ridan-to'g'ri chiqish imkoniga ega bo'lmagan davlatlar uchun transport yo'laklarini rivojlantirish va diversifikatsiya qilish iqtisodiy taraqqiyotning muhim sharti hisoblanadi. O'zbekiston ham geografik joylashuviga ko'ra ikki karra quruqlik bilan o'ralgan davlat sifatida tashqi savdo operatsiyalarini amalga oshirishda bir qator logistik cheklovlarga duch kelmoqda. Shu nuqtayi nazardan mamlakat iqtisodiyotining eksportbop tarmoqlaridan biri bo'lgan to'qimachilik sanoati mahsulotlarini jahon bozorlariga yetkazib berishda transport-logistika yo'laklarini diversifikatsiya qilish dolzarb iqtisodiy vazifalardan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda paxta xom ashyosini chuqur qayta ishlash, yuqori qo'shilgan qiymatga ega bo'lgan tayyor to'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish va ularning eksport hajmini oshirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Natijada mamlakatning eksport tarkibida ip-kalava, gazlama, trikotaj mahsulotlari, tayyor kiyim-kechak va boshqa to'qimachilik tovarlarining ulushi ortib bormoqda. Biroq eksport faoliyatining barqaror rivojlanishi nafaqat ishlab chiqarish imkoniyatlariga, balki mahsulotlarni tashqi bozorlarga raqobatbardosh narxlarda va qisqa muddatlarda yetkazib berish imkoniyatlariga ham bevosita bog'liqdir. Transport xarajatlarining yuqoriligi, tranzit davlatlarga qaramlik va tashqi siyosiy omillar eksport samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Xalqaro iqtisodiy nazariyada transport infratuzilmasi va logistika tizimi mamlakat raqobatbardoshligining muhim tarkibiy qismi sifatida baholanadi. Transport xarajatlarining qisqarishi tashqi savdo hajmini oshirish, eksport geografiyasini kengaytirish va milliy mahsulotlarning xalqaro bozorlardagi mavqeini mustahkamlash imkonini beradi. Shu sababli transport-logistika yo'laklarini diversifikatsiya qilish eksport risklarini kamaytirish, tashqi bozorlarga chiqishning muqobil variantlarini shakllantirish va ta'minot zanjirlari barqarorligini ta'minlashning muhim vositasi hisoblanadi.

Hozirgi kunda O'zbekiston to'qimachilik mahsulotlari eksporti asosan bir nechta transport yo'nalishlari orqali amalga oshirilmoqda. Ularning eng an'anaviysi shimoliy transport koridori bo'lib, u Qozog'iston va Rossiya hududlari orqali Yevropa mamlakatlari hamda boshqa bozorlarga chiqish imkonini ta'minlaydi. Ushbu yo'nalishning infratuzilmasi nisbatan rivojlangan bo'lsa-da, so'nggi yillarda dunyodagi geosiyosiy vaziyatning o'zgarishi mazkur marshrutga bo'lgan qaramlikni kamaytirish zaruratini yuzaga keltirdi. Xususan, tranzit cheklovlari, sanksiyalar va tashqi siyosiy omillar tashqi savdo barqarorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkinligi transport yo'laklarini diversifikatsiya qilish muhimligini yanada kuchaytirdi.

Shu munosabat bilan Transkaspiy xalqaro transport yo‘lagi yoki “O‘rta koridor”ning ahamiyati ortib bormoqda. Mazkur yo‘nalish O‘zbekistonni Kaspiy dengizi orqali Kavkaz va Yevropa mamlakatlari bilan bog‘lab, tashqi bozorlarga chiqishning muqobil imkoniyatini yaratadi. Ushbu transport yo‘lagining asosiy afzalligi geosiyosiy xavflarni kamaytirish, Yevropa bozorlariga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish va eksport logistikasining barqarorligini ta‘minlashdan iborat. Jahon savdosida ta‘minot zanjirlarining diversifikatsiyasiga bo‘lgan talabning ortishi mazkur yo‘lakning strategik ahamiyatini yanada oshirmoqda.

Shu bilan birga, janubiy transport koridorlarini rivojlantirish ham O‘zbekiston uchun muhim istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi. Xususan, Afg‘oniston orqali Pokistonning Karachi va Gvdar portlariga chiqish imkoniyati mamlakatning Hind okeani havzasiga eng qisqa transport yo‘nalishlaridan birini shakllantirishi mumkin. Mazkur koridorning rivojlanishi nafaqat Janubiy Osiyo davlatlari bilan savdo aloqalarini kengaytirish, balki transport xarajatlarini qisqartirish va eksport bozorlarini diversifikatsiya qilish imkonini ham beradi. Biroq ushbu yo‘nalishning to‘liq faoliyat yuritishi mintaqadagi siyosiy barqarorlik va transport infratuzilmasining rivojlanish darajasi bilan uzviy bog‘liqdir.

O‘zbekistonning xalqaro transport tarmoqlaridagi o‘rnini mustahkamlashda Xitoy, Qirg‘iziston, O‘zbekiston temir yo‘li loyihasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur loyihaning amalga oshirilishi Markaziy Osiyo mamlakatlarini Xitoyning yirik ishlab chiqarish va iste‘mol bozorlari bilan bog‘lashga xizmat qiladi. Natijada yuk tashish masofasi va vaqti qisqaradi, logistika xarajatlari kamayadi hamda mintqa mamlakatlarining tranzit salohiyati ortadi. Bu esa to‘qimachilik mahsulotlarining xalqaro bozorlardagi raqobatbardoshligini oshirish uchun muhim iqtisodiy omil hisoblanadi.

Jahon iqtisodiyotida ta‘minot zanjirlarining transformatsiyasi va global logistika tizimlarida kuzatilayotgan o‘zgarishlar eksport qiluvchi mamlakatlardan yangi yondashuvlarni talab etmoqda. Xususan, xalqaro bozorlarda yuqori raqobat muhiti shakllangan sharoitda mahsulot sifati bilan bir qatorda uning iste‘molchiga yetkazib berilish tezligi va ishonchliligi ham muhim omilga aylanmoqda. Shu nuqtayi nazardan O‘zbekiston to‘qimachilik korxonalarini uchun logistika samaradorligini oshirish eksport salohiyatini kengaytirishning muhim sharti hisoblanadi.

Bugungi kunda jahon to‘qimachilik bozorida “fast fashion” konsepsiyasi keng tarqalgan bo‘lib, unga ko‘ra mahsulotlarning ishlab chiqarilishidan tortib iste‘molchiga yetkazib berilgunga qadar bo‘lgan vaqt imkoni qadar qisqa bo‘lishi talab etiladi. Shu sababli eksportchi korxonalar uchun logistika tizimining tezkorligi strategik ahamiyat kasb etadi. Agar mahsulot belgilangan muddatda yetkazib berilmasa, tashqi hamkorlar boshqa yetkazib beruvchilarga murojaat qilishi mumkin. Bu esa eksport hajmining qisqarishiga va tashqi bozorlardagi mavqening susayishiga olib keladi.

O‘zbekiston to‘qimachilik mahsulotlarini eksport qilish jarayonida logistika xarajatlarini kamaytirishning muhim omillaridan biri multimodal tashuvlardan keng foydalanish hisoblanadi. Multimodal tashuvlarda temir yo‘l, avtomobil va dengiz transportining imkoniyatlari o‘zaro uyg‘unlashtiriladi. Bu esa yuklarning harakatlanish jarayonini optimallashtirish, vaqt va xarajatlarni qisqartirish imkonini beradi. Ayniqsa, konteyner tashuvlari tizimini rivojlantirish eksport operatsiyalarining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, mamlakat hududlarida zamonaviy logistika markazlarini tashkil etish ham dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Logistika markazlari mahsulotlarni saqlash, saralash, qadoqlash va tashqi bozorlarga jo'natish jarayonlarini yagona tizim asosida tashkil etish imkonini beradi. Bu orqali mahsulotlarni eksportga tayyorlash muddati qisqaradi hamda transport operatsiyalarining samaradorligi ortadi. Ayniqsa, to'qimachilik klasterlari faoliyat yuritayotgan hududlarda eksportga ixtisoslashgan logistika markazlarini tashkil etish muhim iqtisodiy natijalar berishi mumkin.

Transport-logistika infratuzilmasini rivojlantirishda davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, logistika sohasiga xususiy investitsiyalarni jalb qilish transport xizmatlari sifatini oshirish va raqobat muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada logistika xizmatlari narxi pasayib, ularning sifati yaxshilanadi. Bu esa eksport qiluvchi korxonalar uchun qo'shimcha iqtisodiy afzalliklarni yaratadi.

Bundan tashqari, xalqaro transport yo'laklari bo'ylab amalga oshiriladigan bojxona va chegara nazorati jarayonlarini soddalashtirish ham muhim vazifalardan hisoblanadi. Amaliyotda yuklarning chegara postlarida ortiqcha ushlanib qolishi transport xarajatlarining oshishiga va yetkazib berish muddatlarining uzayishiga sabab bo'ladi. Shu bois bojxona jarayonlarini raqamlashtirish, elektron hujjat almashinuvi tizimlarini joriy etish va xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish tashqi savdo operatsiyalarining samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, transport-logistika tizimining rivojlanganlik darajasi mamlakatning eksport raqobatbardoshligi bilan bevosita bog'liq. Logistika xizmatlari sifatining yaxshilanishi tashqi bozorlarga chiqish xarajatlarini qisqartiradi, mahsulot yetkazib berishning barqarorligini ta'minlaydi va eksport hajmining o'sishi uchun qulay sharoit yaratadi. Shu nuqtayi nazardan O'zbekistonda transport-logistika yo'laklarini diversifikatsiya qilish bilan bir qatorda ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan institutsional va infratuzilmaviy islohotlarni davom ettirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Transport-logistika yo'laklarini diversifikatsiya qilishning iqtisodiy samaradorligi bir nechta yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Birinchidan, eksport operatsiyalarida transport xarajatlari ulushining qisqarishi mahsulot tannarxini pasaytirish imkonini beradi. Ikkinchidan, tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarining kengayishi eksport geografiyasini diversifikatsiya qilishga xizmat qiladi. Uchinchidan, bir yo'nalishga yuqori darajada qaramlikning kamayishi tashqi xavflarga nisbatan iqtisodiy barqarorlikni oshiradi. To'rtinchidan, ta'minot zanjirlarining uzluksizligi ta'minlanib, eksport shartnomalarining bajarilish darajasi yaxshilanadi. Natijada mamlakatning tashqi iqtisodiy faoliyatida raqobat ustunliklari shakllanadi.

Zamonaviy sharoitda transport yo'laklarini diversifikatsiya qilish faqat yangi marshrutlarni ochish bilan cheklanib qolmaydi. Bu jarayon logistika tizimlarini raqamlashtirish, elektron hujjat aylanmasini joriy etish, "yagona darcha" tamoyili asosida bojxona rasmiylashtiruvini soddalashtirish va multimodal tashuvlarni rivojlantirish kabi chora-tadbirlarni ham o'z ichiga oladi. Raqamli logistika texnologiyalarining joriy qilinishi transport jarayonlarining shaffofligini oshirish, yuklarni real vaqt rejimida kuzatish va logistika xarajatlarini optimallashtirish imkonini beradi. Bu esa eksport operatsiyalarining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston to'qimachilik mahsulotlarini eksport qilishda transport-logistika yo'laklarini diversifikatsiya qilish mamlakatning tashqi iqtisodiy strategiyasida ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lishi lozim. Transkaspiy transport koridori, janubiy yo'nalishlar va yangi temir yo'l loyihalarining rivojlantirilishi eksport geografiyasini kengaytirish, logistika xarajatlarini qisqartirish va tashqi bozorlarda milliy mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli logistika infratuzilmasini takomillashtirish, xalqaro transport hamkorligini kengaytirish va multimodal tashuvlar tizimini rivojlantirish orqali O'zbekistonning jahon savdo tizimiga integratsiyalashuv darajasini yanada oshirish mumkin. Natijada to'qimachilik sanoatining eksport salohiyati mustahkamlanib, mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishiga qo'shimcha turtki beriladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. World Bank. Connecting to Compete: Trade Logistics in the Global Economy. Washington, DC, 2023.
2. Asian Development Bank. CAREC Corridor Performance Measurement and Monitoring Annual Report. Manila, 2024.
3. Uztextileprom Association. O'zbekiston to'qimachilik sanoatini rivojlantirish bo'yicha statistik to'plamlar va tahliliy ma'lumotlar. Toshkent, 2024.
4. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. Developing Sustainable Transport Corridors in Asia and the Pacific. Bangkok, 2023.
5. Abdullayev Sh.Sh. Tashqi iqtisodiy faoliyat logistikasi. – Toshkent: IQTISODIYOT, 2022. – 320 b.
6. Ergashev B.B. Xalqaro transport logistikasi va uning iqtisodiy samaradorligi. – Toshkent: Fan, 2023. – 286 b.
7. Salimov A.A. Markaziy Osiyo mamlakatlarida transport koridorlarini rivojlantirishning iqtisodiy ahamiyati // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2024. – №2. – B. 45–56.
8. Tashkent State University of Economics. Transport va logistika sohasida raqobatbardoshlikni oshirish masalalari. Ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 2023.
9. Center for Economic Research and Reforms. O'zbekistonning transport-tranzit salohiyati va eksport imkoniyatlari bo'yicha tahliliy hisobotlar. Toshkent, 2024.